

ТЕМАТИКА УСПІННЯ ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ В УКРАЇНСЬКІЙ ГОМІЛЕТИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ ХХ СТ.

Олег САВЧУК

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін,
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна,
e-mail: savvok1979@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5855-1628>*

У статті аналізуються богословські та літургійні аспекти Успіння Пресвятої Богородиці в гомілетичній спадщині В. Липківського, Філарета(Денисенка), С. Мудрого та ін. Відзначено, що святоотцівська та богословська спадщина містять у собі вчення не лише про реальність тілесної смерті Богородиці, а й про істинність її воскресіння та вознесіння із прославленим тілом у небесні оселі.

Ключові слова: *Успіння, смерть, тілесне внебовзяття.*

The article analyzes the theological and liturgical aspects of the Assumption of the Blessed Virgin in the homiletic heritage of V. Lypkivsky, Filaret (Denisenko), S. Mudry and others. It is noted that the Holy Father's and theological heritage includes teachings not only about the reality of the bodily death of the Mother of God, but also about the truth of her resurrection and ascension with the glorified body to the heavenly abodes.

Key words: *Assumption, death, bodily ascension.*

Тематика Успіння Пресвятої Богородиці поєднує у собі два екзистенційно протилежні фрагменти історичної реальності: початок і завершення. Беручись за дослідження цієї догми, необхідно спершу перейнятися теологією початку, а саме тим наміром, який мав Творець щодо людини, поставивши при цьому питання про природу та покликання людини. Водночас слід перейнятися також теологією завершення, і не лише в сенсі індивідуального завершення, тобто смерті конкретної людини, але й універсального завершення – кінця історії. Саме Внебовзяття Пресвятої Богородиці актуалізує пророчу місію Церкви, яка прямує до повного єднання з Богом.

Із хрещенням Київської Русі в 988 році свято Успіння почала святкувати й Київська Церква. І до сьогодні його відзначають усі Церкви Київської традиції. Успіння Пресвятої Владичиці нашої Богородиці і Приснодиви Марії має один день передсвяткування і вісім посвяття. Празнику передуює двотижневий (Успенський) піст, що триває з 1 по 14 серпня (за Григоріанським календарем) чи з 14 по 27 серпня (за Юліанським). Звичай благословляти зілля

на свято Успіння Пресвятої Діви Марії зародився в УГКЦ у XVIII столітті. Він був запозичений із літургійної традиції Західної Церкви. Освячене цього дня зілля використовують для помочі людям, тваринам і звірині. У молитві благословення сказано: «Де б вони не були внесені і положенні з пригорщено добрих діл, за молитвами преблагословенної Владичиці нашої Богородиці і Приснодіви Марії, вони принесуть поміч людям, тваринам і звірині проти недуг, пошестей, ран, лиходіяння, чарування, ворожби, укусів зміїних або інших укусів шкідливих звірів, і проти диявольських насмішок і хитрощів». Молитва благословення додає йому, крім цілющої природної сили, також і надприродну, оскільки зілля благословляється у храмі самим Богом [9].

В XX ст. в богослов'ї визначилися дві пролежні точки зору щодо питання вшанування смерті Божої Матері. Згідно з першою православних вірних закликають до вшанування «вознесіння Богоматері та її воскресіння». Прихильники цієї точки зору стверджують, що «вчення про вознесіння має безумовні вселенські корені», а свято Успіння називають «другою таємничою пасхою».

Власне богословське тлумачення значення Успіння Пресвятої Богородиці витворила і сучасна українська греко-католицька традиція. Акценти, які відображають тлумачення Успіння в цілому не є новими, але водночас особливий наголос у них робиться на морально-етичному сприйнятті цього свята. Щоб зрозуміти Успіння Марії, потрібно згадати його Пасхальний контекст, що підтверджується звичаєм. До речі, в багатьох Церквах візантійського обряду на це свято виносять плащаницю з тілом Марії. Ця плащаниця – пряме відображення плащаниці Ісуса Христа, який Своїм життям, стражданнями, смертю і воскресінням перемагав сили гріха і смерті. Він, «воскреснувши з мертвих, вже більше не вмирає: смерть над ним більше не панує» (Рим. 6, 9). Що більше, апостол Павло пояснює, що «коли ми віруємо, що Ісус умер і воскрес, тож так і тих, які поспули в Ісусі, Бог приведе з ним» (1 Сол. 4, 14). Саме в цьому Листі до Солунян Павло вживає термін «Успіння» як нове розуміння смерті, що не є остаточною реальністю життя людини, а лише перехідною, проміжною ланкою її життя. Подія воскресіння всіх людей пов'язана із другим приходом Ісуса Христа, як зазначено в цьому посланні й інших новозавітних текстах (пор.: 1 Кор. 15, 23). Проте у випадку Марії діється щось унікальне. Вона померла, проте воскресіння відбувається не зі всіма людьми під час приходу Христа наприкінці світу, а відразу після смерті, в момент її Успіння.

Унікальність Марії походить з її богоматеринства і дівицтва, чистоти (безгрішності) та святості. Вона після зустрічі з архистратигом Гавриїлом сповнюється благодаттю (пор.: Лк 1, 28), яка після народження Ісуса нікуди не зникає. Марія сама інтуїтивно говорить про це своїй родичці Єлисаветі: «...ось бо віднині ублажатимуть мене всі роди» (Лк 1, 48). Як Господь обрав її Матір'ю для Сина Божого, так само вирішив обрати для входу в Царство Боже відразу після закінчення її земного життя. Відтак вона є тою, що першою після Ісуса Христа увійшла в Царство Боже, стала ключем до раю, а також

покровителькою і заступницею всієї Церкви, як прославленої, подорожуючої, так і терплячої [9]. Свою думку богослов підтвердив літургійною практикою, адже у богородичному гімні другого гласу Церква поетично і влучно оспівує те, що сталося з Марією: »В молитвах невсипущу Богородицю і в заступництвах незамінне уповання гріб і умертвіння не втримали. Бо як Матір Життя до життя переставив той, хто вселився в утробу приснодівственну» [6].

Окремий напрямок для дослідження друкованих джерел з богословського аналізу Успіння Пресвятої Богородиці складають твори одного з найвидатніших діячів автокефального руху – митрополита Василя Липківського (7/19 березня 1864 р.– 27 листопада 1937 р.), редактора і автора низки статей часопису УАПЦ «Церква і Життя», автора перекладів українською мовою Божественної Літургії Св. Іоана Золотоустого, богослужбових книг, проповідей на неділі і свята та на Апостольські послання.

Через нетривале існування УАПЦ в УСРР у 1920-ті рр. його церковні твори, в т. ч. написані для церковної проповіді в храмі під час богослужіння, не були опубліковані за його життя. Лише після 1991 р. в Україні з'явилися окремі публікації¹ та дослідження з цієї проблеми [3, с. 104-105].

У книзі «Проповіді на неділі і свята. Слово Христове до українського народу» [4] були написані як літературні твори, хоча не можна виключати, що певні записи велися Василем Липківським тоді, коли він впродовж своєї пресвітерської, а потім архієрейської діяльності виголошував проповіді в храмі. Ці промови упорядковані згідно річному колу богослужінь (в підзаголовках до проповідей вказано в яку неділю її виголошено). Кожна з них має тему, яка пов'язана з Святим Письмом і має певне тематичне спрямування.

У своїй проповіді на Успіння Пресвятої Богородиці знаний український проповідник I половини ХХ ст. В. Липківський наводить цілий ряд порівнянь між подією Успіння Богородиці та її сприйняттям українськими вірним. Зокрема, згідно з традицією Київської Церкви свято Успіння називається «першою Пречистою». Ця назва пояснюється: «Цим наш побожний народ хоче відзначити ту свою віру, що смерть Пречистої Діви Марії має для нас навіть більше значення ніж її народження, яке ми називаємо «Друга Пречиста», бо справді ми християни, наслідники вічного життя повинні більшу вагу віддавати не дню народженню, коли людина приходить на цей світ тимчасового короткого життя і прямує до смерті, а дневі смерті, коли переходить людина до вічного нескінченного життя. Яке народження людини це мало важить, а яка смерть – чи блаженна, чи люта – це має велике значення і для вічного життя» [4, с. 389]. Звідси автор робить висновок, що для Христової церкви значно більш важливу у той час у житті Богородиці, коли прийшла мить розлуки її пречистої душі з тілом. Тіло Богородиці, як усіх смертних зазначає далі митрополит Липківський, мусіла прийняти земля, адже на думку автора на всіх людях тяжить «незмінний Божий присуд»: «Ти земля і в землю відійдеш» [4, с. 390].

Особливої уваги заслуговує та частина проповіді, де він розкриває необхідність співставлення блаженного Успіння Богородиці із її життям.

Проводячи думку, що саме не просте й нужденне земне життя Пречистої дало можливість отримати її блаженство під час Успіння. митрополит Липківський дуже яскраво описує всю складність земного шляху Богородиці, застосовуючи різноманітні літературні прийоми, що сприяють виникненню у слухачів відчуття емпатії, тобто співпереживання: «Сиротою зросла вона при храмі, в чужій хаті свого заручника прожила молоді роки, в стайні для тварин породила свого сина, як і її Божественний син, так і вона під старість не мали де голови прихилити. Прихилила її нещасну до хреста сина свого. В чужій хаті ученика Христового Івана вона й померла» [4, с. 387]. Далі автор зупиняється на тому, що протягом свого земного життя Матір Божа не мала жодної власності: «не дав їй Бог нічого свого, щоб усе чуже стало для неї таке дороге, як своє рідне. Не дав своїй матері ні слави, ні утіхи» [4, с. 387].

Усю заслужену нагороду за ці важкі страждання Богородиці власне й отримала у час свого Успіння, після якого настав період її блаженного перебування на землі: «життя її тут на землі продовжується усіх Христових церквах, у всій незлічених християнських родин, в душах мільйонів християн, у великих ознаках її матірнього піклування про всіх і це на землі Пресвятої Богородиці, після її смерті стало безмежно повне славою, величністю, розлилось морем Божої Благодаті на увесь світ» [4, с. 388].

Далі автор торкається патріотичних мотивів, розглядаючи історію становлення Марійного культу у Київській церкві та даючи власну оцінку того, яке значення мала набожність до Пресвятої Богородиці для українських християн протягом століть: «Ще за часів перших київських князів, коли наш нарід, щойно був просвічений христовою вірою, коли тільки, що почала будуватись Христова Церква на Україні... Коли Україна переживала дуже важкі часи поневолення і руйнацію від турків, татарів та поляків Пречиста Діва Марія з'явилась преподобному Йову Княгиницькому, який був схимником з багаторічним Святогорським досвідом на горі Почаївській, звелівши збудувати на її пошану Церкву на цій горі теж в ім'я свого Успіння. І слід своєї Ноги залишила на камені, від якого забило джерело води. На цій Горі засновано Почаївську Лавру з великою церквою Успіння Божої Матері та з чудовим образом Успіння» [4, с. 389].

Підсумовуючи зв'язок українського народу з Пресвятою Богородицею автор робить порівняння складної долі українського народу, з земних життям Пречистої, ставлячи риторичні запитання. Чи після довгого та нужденного життя українці за прикладом Богородиці досягнуть волі, слави та пошани між іншими народами світу. Завершуючи власне слово на Успіння митрополит В. Липківський закликає якомога більше людей взяти участь у відновленні «старовинного обряду пошани до Божої Матері на свято її Успіння» [4, с. 389].

У своєму слові на свято Успіння Богородиці предстоятель Української Православної церкви Київського патріархату і всієї Русі-України Філарет Денисенко, що є відомим сучасним українським проповідником і богословом. У десятитомному виданні «Проповіді» порівнює Успіння Пресвятої Богородиці та людський перехід із тимчасового людського життя у вічне. При

цьому богослов стверджує, що між цими переходами є велика різниця, яка «полягає в тім, що Божа Матір перейшла у віче життя, в царство Сина свого з душею і тілом, а ми християни переходимо тільки душею, поєднання якої з тілом відбудеться під час загального воскресіння з мертвих» [8, с. 486]. Цим Філарет підтверджує традиційне православне розуміння та сприйняття внебовзяття, яке однак не стало частиною догматичного корпусу Православної церкви. Далі предстоятель однієї з православних церков України пропонує власну цікаву інтерпретацію традиційної розповіді про Фарисея Афонію, який під час похорону Пречистої вчинив важкий злочин, отримав справедливую кару та миттєво покався від цього злочину, отримавши змогу зцілитися від наслідків кари.

Вчинок Афонії Філарет трактує як святотатство, тому проповідник закликає не глумитися зі святих храмів, та місць релігійного культу християн, а також із посвячених речей. З цього приводу Філарет зазначає, що «слід розуміти природу гріха, яка є зла сама в собі і гріх не може не бути покараним, оскільки кара є частиною його суті» [8, с. 488]. Далі автор вважає не випадковим відсутність під час похорону Божої Матері апостола Томи. Оскільки той своїм «блаженним невір'ям» [8, с. 488], засвідчив Воскресіння Господнє і був призначений волею Божого проведення згідно із церковним переданням засвідчив Внебовзяття Пречистої, адже апостол Тома відкривши гріх не побачив тіла Богородиці і з цього моменту на думку Філарета починається віра церкви у її славне внебовзяття з душею і тілом. Богослов також робить акцент на спільному вшануванні Успіння пресвятої Богородиці православною і католицькою традицією. При цьому із сумом констатує, що таке вшанування відкинули брати-протестанти. Критикуючи таку позицію протестантських церков автор вдається до українського фольклору стверджуючи, що вони «вихлюплюнули разом з водою і дитину» [8, с. 489].

Владика Інокентій Лотоцький УГКЦ ЧСВВ у своїх богословських розумах з приводу Успіння Пресвятої Богородиці говорить про те, що смерть Богородиці була спокійною, щасливою та радісною, оскільки вона вела благочестиве життя. Такою може бути смерть усіх інших праведників, адже лише грішне життя на думку І. Лотоцького робить перехід від дочасного життя до вічності болючим прикрим та важким. Богослов також у дусі католицької догматики стверджує, що «Пречиста Діва Марія не могла мати жодного фізичного чи душевного болю, бо він є наслідком первородного гріха, а Діва Марія була непорочно зачата, захищена від первородного гріха, тому вона була захищена від фізичного болю» [5, с. 230].

Автор говорить також про те, що Богородиця не могла терпіти й душевно, називаючи її душу пресвятою, пренепорочною, сповненою Благодаті, оскільки вона стала Матір'ю Христа Спасителя. Характеризуючи власне розуміння самого акут Успіння, як специфічного переходу від часового до вічного життя притаманного лише Пресвятій Богородиці владика Лотоцький вдається до цікавого порівняння: «подібно як ясне сонце спалює пахучу квітку і вона схиляє свою чудову чашу, так сонце Божої любові

положило кінець її дочасному життю і вона полинула до неба. Тому смерть Пречистої Діви Марії церква називає Успінням, тобто перехідним станом від життя дочасно до життя вічного» [5, с. 231].

Владика С. Мудрий у своїй проповіді на Успіння Пресвятої Богородиці теж акцентує на тому, що культ Пречистої Діви є особливим для українського народу. Із цього приводу проповідник говорить: «Перебуваючи на небі наша небесна мати, наша втіха, наша Покрова з певністю бажає того, щоб ми, її земні діти досягнули небесну батьківщину і вічне щастя в Бозі. Тому з великим довір'ям прибігаємо до неї, щоб вона допомогла, що ще не чувано ніколи, щоб Марія залишала у недолі земного життя» [7, с. 322]. Далі єпископ стверджує, що головна мета церкви на свято Успіння Пречистої Діви Марії полягає в нагадуванні усім християнам істини про те, що небо є головною метою нашого життя, а Внебозята Богородиця є неустанною допомогою та дороговказом на шляху досягнення цієї мети. Для того, щоб досягнути неба, як стверджує проповідник, нам слід «відтворити й наслідувати життя Пресвятої Богородиці: жити як вона жила; любити як вона любила; терпіти, трудитись та єднатись з Богом як вона це робила; цінувати ласку Божу; зберігати заповіді Божі; сповняти волю Божу» [7, с. 323].

Наведемо висловлювання відомого російського літургіста єпископа Веніаміна Мілова: «Охоплюючи усі способи впливу церкви на вірних на свято Успіння, ми можемо порівняти церкву з материнським лоном. У лоні матері, за період виношування, розвивається плід, так і в церкві, завдяки обрядовим діям богослужбового впливу та благодаті молитов Пресвятої Богородиці дозріває всіляка віруюча душа набуваючи здатності очікування бажаного загробного поєднання із Богом» [2].

Проаналізоване церковне передання знайшло своє відображення і в українській богословській думці ХХ ст., які називають Успіння Богородиці об'явленою догмою, йдучи навіть далі ніж візантійські автори. Така позиція базується на тексті Акафісту, який порівнює земну Матір Христа з вишнім сіоном «Радуйся, Ти бо у вишнім Сіоні красуєшся» (Ікос 9) [1], що є свідченням того, що Марія є есхатологічною іконою церкви, видимим символом майбутнього царства, що звіщає нову землю під новим небом [10].

Таким чином, патристичні аргументи навчають про те, що Божа Мати була божественною силою піднесене із гробу, згідно з церковною традицією на третій день після охорону, внебовзята та поставлена поправиці Господнього престолу. Таке вчення передбачає, що воскресіння та воскресіння Богоматері слід сприймати у тому сенсі, що після смерті Марії не лише її безсмертна душа розпочала життя майбутнього віку але й тіло Пречистої уподібнившись до Тіла Воскреслого Господа Ісуса Христа пережило трансформацію від тління до нетління, яка очікує всіх інших людей лише після загального воскресіння. На прикладі Марії у цей спосіб повністю завершилось відновлення Божої подоби людського єства, що було метою та наслідком приходу у світ Божого Сина, його страждань смерті та воскресіння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акафісник. - Львів : Монастир Монахів Студійського Уставу ; Свічадо, 1999. - 291 с.
2. Вениамин (Милов), епископ. Чтения по литургическому богословию. Гл. 19. Успение Богоматери (в литургическом освещении).
3. Зінченко А. Благовісництво Василя Липківського // Київська старовина. – 1993. – № 5. – С. 104–125
4. Липківський В. Проповіді на неділі й свята. Слово Христове до українського народу. – Торонто: Українське Православне Братство ім. Митрополита Василя Липківського, З.Д.А., 1988.
5. Лотоцький, Інокентій. Скеля спасіння мого / Інокентій Лотоцький. - Львів : Місіонер, 2007. - С. 230
6. Молитвослов. Рим-Торонто 1990.
7. Мудрий С., ЧСВВ «Недільна Благовість» проповіді на свята і празники цілого року. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 322.
8. Патріарх Філарет. Проповіді. Том 1. — К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 1999. —С. 486.
9. Сабат П. **Пасхальний вимір Успення Богородиці** // <http://www.xic.com.ua/z-istoriji-duhu/14-molytva/356-pashalnyj-kontekst-uspennja-bogorodyci>
10. Stanisław Celestyn Napiórkowski OFM DOGMAT O WNIEBOWZIECIU W 50. ROCZNICE OGŁOSZENIA // http://ptm.rel.pl/files/bi_ma/bm03/bm03_10napiorkowski.pdf

REFERENCES

1. Akafisnyk. - Lviv : Monastyr Monakhiv Studiiskoho Ustavu ; Svichado, 1999. - 291 s.
2. Venyamin (Mylov), epyskop. Chtenyia po lyturhycheskomu bohoslavyiu. Hl. 19. Uspenye Bohomateri (v lyturhycheskom osveshcheny).
3. Zinchenko A. Blahovisnytstvo Vasyliia Lypkivskoho // Kyivska starovyna. – 1993. – № 5. – S. 104–125
4. Lypkivskiy V. Propovidi na nedili y sviata. Slovo Khrystove do ukrainskoho narodu. – Toronto: Ukrainske Pravoslavne Bratstvo im. Mytropolyta Vasyliia Lypkivskoho, Z.D.A., 1988.
5. Lototskyi, Inokentii. Skelia spasinnia moho / Inokentii Lototskyi. - Lviv : Misioner, 2007. - S. 230
6. Molytvoslov. Rym-Toronto 1990.
7. Mudryi S., ChSVV «Nedilna Blahovist» propovidi na sviata i praznyky tsiloho roku. – Ivano-Frankivsk, 2006. – S. 322.
8. Patriarkh Filaret. Propovidi. Tom 1. — K.: Vydannia Kyivskoi Patriarkhii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu, 1999. —S. 486.
9. Sabat P. Paskhalnyi vymir Uspennia Bohorodytsi// <http://www.xic.com.ua/z-istoriji-duhu/14-molytva/356-pashalnyj-kontekst-uspennja-bogorodyci>
10. Stanisław Celestyn Napiórkowski OFM DOGMAT O WNIEBOWZIECIU W 50. ROCZNICE OGŁOSZENIA // http://ptm.rel.pl/files/bi_ma/bm03/bm03_10napiorkowski.pdf

Стаття надійшла до редакції: 10.10.2021